

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2025.01.02.04>

dr hab. Tadeusz SZULC, prof. UJD

<https://orcid.org/0000-0002-1943-5122>

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

e-mail: t.szulc@ujd.edu.pl

Status materialny wdów królewskich i porzuconych żon królewskich (XIV–XVIII w.)

Streszczenie

Instytucja opawy jako zabezpieczenia materialnego dla żony na wypadek wcześniejszej śmierci męża sprawdziła się również w praktyce małżeństw monarszych. Wdowa po śmierci męża króla wchodziła w posiadanie dóbr oprawnych, z których czerpała dochody na utrzymanie swoje i dworu. Zasada ta odnosiła się również do wdów, które postanowiły wyjechać z Polski. Tak było z Boną Sforzą i Marią Kazimierą d'Arquien Sobieską. Jadwiga żagańska przed wyjazdem została spłacona. Położenie materialne żon porzuconych różniło się od pozycji wdów. Adelajdę heską mąż pozbawił prawa do utrzymywania się z dochodów z dóbr oprawnych. Eleonorze Józefie Habsburg, która nie weszła w posiadanie dóbr oprawnych, sejm nie uchwalił subwencji na utrzymanie jako wdowy.

Słowa kluczowe: królowa wdowa, porzucona małżonka-królowa, powtórne zamążpójście, posag-oprawa, podskarbi królowej wdowy.

Wstęp

Problem stosunków majątkowych między małżonkami w średniowiecznym Królestwie Polskim, jak i w Rzeczypospolitej szlacheckiej znajduje odbicie w literaturze. Zajmowano się nim tak w XIX, jak i w XX wieku¹. Badacze swoją uwagę skupili na omówieniu sytuacji prawnej kobiety w rodzinie szlacheckiej.

¹ Przykładowo: J.W. Bandtkie-Stężyński, *Prawo prywatne polskie napisane i wykładane przed r. 1830 w b. Warszawskim Aleksandryjskim Uniwersytecie...*, Warszawa 1850, s. 176–179, 342–343, 350–355; W.A. Maciejowski, *Pogląd na stosunki majątkowe małżonków według dawnego prawa polskiego powiślickiego...*, „Roczniki Ces.-Król. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”

Przedmiotem niniejszego opracowania jest ukazanie materialnego statusu królowych wdów w przedziale czasowym od XIV do XVIII wieku. Interesuje nas pozycja materialna, jaką posiadała żona po śmierci jej męża – króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego. Problematyka ta była poruszana na marginesie prac traktujących o roli księżnej matki sprawującej opiekę nad synami po zmarłym władcy², jak również w monografiach i biogramach poszczególnych królowych³. Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy status materialny: Jadwigi kaliskiej, Jadwigi żagańskiej, Zofii Holszańskiej, Elżbiety Rakuszanki, Heleny Iwanówny, Bony Sforzy, Anny Jagiellonki, Ludwika Marii Gonzagi, Marii Kazimierzy de la Grange d'Arquien Sobieskiej, które po zgonie męża stały się wdowami, Adelajdy heskiej i Katarzyny Habsburżanki – żon porzuconych, uległ zmianie?

O Liwie i ziemi liwskiej jako wdowiej oprawie księżnych mazowieckich w okresie XV w. – 1537 r. pisała Marta Piber-Zbieranowska⁴. Kwestie finansowe związane z posagiem i oprawą monarszych wdów po królach Jagiellonach porusza Grażyna Rutkowska w szkicu poświęconym kilku wybranym zagadnieniom składającym się na pozycję wdów⁵, tym niemniej kwestia: czy owdowienie, se-

1864, Poczet trzeci, t. 9 (t. 32), Kraków 1864; P. Burzyński, *Prawo polskie prywatne napisane i poświęcone pamięci ubiegłych w roku 1864 pięciuset lat istnienia Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 2, cz. 2: *Prawo rodzinne*, cz. 3: *Prawo majątkowe*, Kraków 1871, s. 134–153; A. Winiarz, *Polskie prawo majątkowe małżeńskie w wiekach średnich*, „RAU WHF”, Serya II, T. XII, Kraków 1899, s. 177 i n.; S. Roman, *Stanowisko majątkowe wdowy w średniowiecznym prawie polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1953, t. 5, s. 80–108; B. Lesiński, *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956; M. Koczerska, *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 157–183.

² O. Balzer, *O następstwie tronu w Polsce. Studya Historyczno Prawne*, cz. 1: *Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim na tle piastowskiego prawa dziedziczenia*, Kraków 1897, s. 78–80; W. Sobociński, *Historia rządów opiekuńczych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1949, t. 2, s. 300, 306–307; A. Teterycz-Puzio, *Kilka uwag o działalności politycznej księżnych krakowskich w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Res Historica” 2008, 26, s. 23–28; eadem, *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów koniec XII w. – początek XIV w.*, Kraków 2014, s. 226.

³ W. Pocięcha, *Bona Sforza d'Aragona*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2, s. 291–292; Z. Libiszowska, *Ludwika Maria Gonzaga*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 18, s. 107; A. Kersten, *Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 19, s. 642–643; M. Koczerska, *Królowa Zofia Holszańska – jej osobowość i rola polityczna*, [w:] W. Zawitkowska (red.), *Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Średniowiecze i czasy nowożytne*, Rzeszów 2010, s. 92–94; B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, s. 50, 69, 71, 75–83, 100; *Helena*, [w:] Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków 2005, s. 109–110; R. Żelewski, *Katarzyna Austriaczka*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 12, s. 216.

⁴ M. Piber-Zbieranowska, *Liw jako oprawa (wdowia) księżnych mazowieckich i teren ich działalności*, [w:] *Materiały sesji archiwalno-historycznej Dzieje Ziemi Liwskiej i powiatu węgrowskiego 2003 r.*, „Rocznik Liwski” 2006, t. 1, s. 91–101.

⁵ G. Rutkowska, *Status wdów po królach polskich z dynastii Jagiellonów*, [w:] B. Czwojdrak, A.A. Kluczek (red.), *Kobiety i władza w czasach dawnych*, Katowice 2015, s. 230, 236–237, 247–251.

paracja rzutowały na położenie finansowe królowych wdów, spotkały się z wielkim zainteresowaniem literatury.

1. Stan wdowi

Życie monarszych wdów potoczyło się różnie. Większość z nich żyła w stanie wdowieństwa i pozostała w Królestwie Polskim. Najdłużej w stanie wdowim pozostawały: Zofia Holszańska (27 lat)⁶ i Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska (20 lat)⁷. Obowiązkowy dla wdowy okres żałoby po mężu „był wytworem świeckich zwyczajów i prawodawstwa rzymskiego..., a Kościół pozwalał wstąpić w nowy związek małżeński bezpośrednio po śmierci małżonka”⁸. Czas trwania żałoby wynosił około roku⁹.

Tabela 1. Zestawienie wdów – żon królewskich, ich zmarłych mężów – królów i lat wdowieństwa

	Owdowiała zona króla	Zmarły małżonek-król	Okres wdowieństwa
1.	Jadwiga kaliska, druga córka Bolesława Pobożnego ks. kaliskiego i wielkopolskiego i Jolenty Heleny, królowny węgierskiej ¹⁰ .	Władysław Łokietek	1333–1339
2.	Adelajda heska, córka landgraфа heskiego Henryka II Żelaznego i Elżbiety z dynastii Wettynów ¹¹ .	Kazimierz Wielki	1370 – po 25 V 1371 r. ¹²
3.	Jadwiga żagańska, córka Henryka III (V) Żelaznego, ks. głogowsko-żagańskiego i Anny księżniczki mazowieckiej ¹³	Kazimierz Wielki	1370–1372 ¹⁴
4.	Zofia Holszańska, córka kniazia Andrzeja Holszańskiego i Aleksandry córki Dymitra ks. Druckiego ¹⁵ .	Władysław Jagiełło	1434–1461
5.	Elżbieta Rakuszanka, córka Albrechta II cesarza i Elżbiety, córki cesarza Zygmunta Luksemburskiego ¹⁶ .	Kazimierz Jagiellończyk	1492–1505

⁶ Zofia owdowiała w wieku lat 29.

⁷ Maria Kazimiera została wdową w wieku lat 55.

⁸ M. Koczerska, op. cit., s. 159.

⁹ Ibidem, s. 158.

¹⁰ K. Pieradzka, *Jadwiga (zm. 1339), królowa Polski, żona Władysława Łokietka*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 10, s. 290.

¹¹ *Haus Hessen Biografischen Lexikon*, E.G. Franz (hgg), Darmstadt 2012, s. 29

¹² W 1355 r. Kazimierz odsunął od siebie Adelajdę, umieszczając ją pod strażą na zamku w Żarnowcu, powodem była jej bezpłodność. We wrześniu 1356 Adelajda wyjechała do Hesji, J. Zdrenka, *Kasimir der Grosse, König von Polen, und seine Ehe mit Adelheid. Landgräfin von Hessen, im Lichte der Marburger Urkunden*, „Zeitschrift fuer Ostforschung Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa” 1989, Bd. 38, Heft 2, s. 166–167, 168, 170–171.

¹³ *Jadwiga (zm. 1390), królowa Polski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 10, s. 291.

¹⁴ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, J. Tęgowski (wstęp), Kraków 2005, s. 682

¹⁵ Z. Wdowiszewski, op. cit., s. 75–76.

¹⁶ Ibidem., s. 93.

Tabela 1. Zestawienie wdów – żon królewskich... (cd.)

	Owdowiała zona króla	Zmarły małżonek- -król	Okres wdowieństwa
6.	Helena Rurykowiczówna, córka Iwana III Wasilewicza w. ks. moskiewskiego i Zofii Paleologówny ¹⁷ .	Aleksander Jagiellończyk	1506–1513
7.	Bona Sforza, córka Gian Galeazzo Sforzy ks. Mediolanu i Izabeli Aragońskiej, córki króla Neapolu Alfonsa II ¹⁸ .	Zygmunt I Jagiellończyk	1548–1557
8.	Anna Jagiellonka, córka Zygmunta I Jagiellończyka i Bony Sforzy	Stefan Batory	1586–1596
9.	Ludwika Maria Gonzaga, księżniczka mantuańska, córka ks. Karola I Gonzagi de Nevers i Katarzyny de Guise, księżnej Mayenne ¹⁹ .	Władysław IV Waza	1648–1649
10.	Eleonora Maria Józefa Habsburżanka, córka cesarza Ferdynanda III i Eleonory Mantuańskiej, siostry cesarza Leopolda I ²⁰ .	Michał Korybut Wiśniowiecki	1673–1678
11.	Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska, córka Henryka de la Grange, markiza d'Arquien i Franciszki de la Châtre, ochmistrzyni dworu królowej Ludwiki Marii Gonzagi ²¹ .	Jan III Sobieski	1696–1716

Źródło: opracowanie własne na podstawie odsyłaczy 10–21.

2. Powtórne zamążpójście

Spośród 11 wskazanych w tabeli wdów, trzy zdecydowały się na powtórne zamążpójście. Jadwiga zagańska, wdowa po Kazimierzu Wielkim, po upływie roku i trzech miesięcy od śmierci pierwszego męża poślubiła księcia legnickiego Ruprechta I²².

¹⁷ J. Bartoszewicz, *Helena Iwanowna*, „Encyklopedia Powszechna”, t. 11, Warszawa 1862, s. 437; Z. Wdowiszewski, op. cit., s. 108.

¹⁸ W. Pociecha, op. cit., s. 288.

¹⁹ F. Quatrini, *Eleonora d'Austria, Maria Anna d'Asburgo-Spagna e Maria Ludovica Gonzaga Nevers: tre regine in viaggio nell'Europa moderna*, Università degli Studi della Tuscia Dipartimento di scienze umanistiche della comunicazione e del turismo, Dottorato ..., Coordinatore: Prof. Gaetano Platani, s. 91, 93, https://dspace.unitus.it/bitstream/fquatrini_tesid/1/fquatrini_tesid.pdf; https://dspace.unitus-it.translate.google/bitstream/2067/2542/1/fquatrini_tesid.pdf?_x_tr_sl=it&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc; T. Szulc, *Status prawnomajątkowy Ludwiki Marii de Gonzaga w świetle intercyz małżeńskich z roku 1645 i 1649*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. 96, s. 149.

²⁰ K. Piwarski, *Eleonora Maria Józefa (1653–1697)*. „Polski Słownik Biograficzny”, t. 6, s. 223.

²¹ M. Komarzyński, *Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska, królowa Polski (1641–1716)*, Kraków 1983, s. 11.

²² Jadwiga wyszła po raz drugi za mąż ok. 10 II 1372 r., „Polski Słownik Biograficzny”, t. 10, s. 291, s.v. *Jadwiga (zm. 1390), królowa Polski* (autor: Red.); G.P.A. Hausdorf, *Die Piasten Schlesiens*, Breslau 1933, s. 47.

Gdy minął rok od śmierci Władysława IV, wdowa po nim – Ludwika Maria de Nevers zawarła związek małżeński z jego bratem Janem Kazimierzem²³. Dłuższy okres wdowieństwa zakończony powtórny związek małżeński odnotowujemy w przypadku Eleonory Marii Józefy. Eleonora opuściła Rzeczpospolitą w 1675 r. W 1678 r., ponad cztery lata od pochówku Michała Korybuta Wiśniowieckiego, wdowa wyszła za mąż za swojego dawnego narzeczonego księcia Karola V lotaryńskiego²⁴. Drugi związek był dla wyżej wymienionych ostatnim małżeństwem.

3. Porzucone małżonki

Dwie małżonki zostały porzucone przez monarszych małżonków. Jedną z nich była Adelajda heska, z którą związek małżeński w r. 1341 zawarł Kazimierz Wielki. Zdaniem Kazimierza Jasińskiego rozkład małżeństwa nastąpił z początkiem lat 50. XIV w.²⁵. Oswald Balzer stwierdza, że Kazimierz z Adelajdą żył przez piętnaście lat, a małżeństwo rozpadło się ostatecznie w 1356 r.²⁶ Według Józefa

²³ Władysław IV Waza zmarł 20 maja 1648 r., nowo koronowany król Jan Kazimierz poślubił 30 maja 1649 r. Ludwikę Marię Gonzagę de Nevers, Z. Wójcik, *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław 1997, s. 40, 60–61; S. Wierzbowski, *Konnotata wypadków w domu i kraju zaszyłych od 1634 do 1689*, Lipsk 1858, s. 78.

²⁴ Michał Korybut Wiśniowiecki zmarł 10 listopada 1673 r, Eleonora Habsburżanka wstąpiła w drugi związek małżeński 2 lutego 1678 r., J. Bartoszewicz, s.v. *Eleonora Maryja, królowa polska*, „Encyklopedia Powszechna” t. 8, Warszawa 1861, s. 189–190; A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków – Wrocław 1984, s. 282, 289. Od czasu powrotu do Wiednia walczyła o prawo poślubienia Lotaryńczyka, E. Rudzki, *Polskie królowe*, t. 2: *Żony królów elekcyjnych*, Warszawa 1987, s. 185. Zdaniem Ilony Czamańskiej talent wojskowy Karola, który ujawnił się w wojnach cesarstwa z Francją skłonił po trzech latach cesarza Leopolda I do oddania ręki Eleonory Karolowi, idem, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2017, s. 300.

²⁵ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, M. Górny (wyd.), Poznań – Wrocław 2001, s. 169; idem, *Małżeństwa i koligacje polityczne Kazimierza Wielkiego*, „Studia Źródłoznawcze” 1990, 32–33, s. 69. Podobnie Józef Śliwiński, który pisze: „Ostateczne przecięcie więzów pomiędzy Kazimierzem Wielkim a Adelajdą datować należy na ostatnie miesiące 1354 r. Od 1355 r. ... miało miejsce odsunięcie żony przez męża od stołu i łóża ... królową zmuszono do zamieszkania na stałe <w zamku - T.S.> w Żarnowcu, J. Śliwiński, *Powiązania dynastyczne Kazimierza Wielkiego a sukcesja tronu w Polsce*, Olsztyn 2000, s. 33. Podobnie Bernd-Ulrich Hergemöller, *Der Abschluss der „Goldenen Bulle” zu Metz 1356/57*, F.B. Fahlbusch und P. Jochanek (Hrsg.), „Studia Luxemburgensia Festschrift Heinz Stoob zum 70. Geburtstag”, Warendorf 1989, s. 135.

²⁶ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, s. 673–674. Zdaniem Zofii Kozłowskiej-Budkowej król chciał „co najpóźniej po 12 latach zerwać z Adelajdą i zawrzeć nowe małżeństwo”, zob. Z. Kozłowska-Budkowa, *Z ostatnich lat Kazimierza Wielkiego*, „Małopolskie Studia Historyczne” 1964, R. 6, z. 3–4, s. 16. Inny pogląd wyraził Edward Rudzki, zdaniem którego, zupełny rozkład małżeństwa przypada na początek II połowy lat czterdziestych XIV w., E. Rudzki, *Polskie królowe*, t. 1: *Żony Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 1985, s. 35.

Śliwińskiego całkowity rozkład związku przypada na lata 1353–1354²⁷. Pisząc o umieszczeniu małżonki króla Kazimierza w Żarnowcu, gdzie przebywała ona w l. 1355–1356, autor powołuje się na relację Jana Długosza, że „w królewskim zamku ... mieszkła ona jakby wdowa”²⁸. Oboje królewscy małżonkowie żyli, pozostawali nadal w zawartym zgodnie z prawem sakramentalnym związku małżeńskim, a zatem pozycja jej nie była równoznaczna statusowi wdowy. Adelajda pozostawała w separacji, żyła w odosobnieniu zarządzanym przez męża, opuściła Polskę 14 września 1356 r.²⁹

Drugi przypadek separacji od stołu i łoża miał miejsce za panowania Zygmunta II Augusta. Monarcha w lipcu 1553 r. wstąpił po raz trzeci w związek małżeński z Katarzyną Habsburżanką³⁰. Cesarz Ferdynand I Habsburg wypłacił posag córki na przełomie 1555/1556 r., oprawę Katarzyna otrzymała 18 stycznia 1556 r.³¹ Wkrótce po zawarciu związku małżeństwo weszło w fazę pogłębiającego się kryzysu³². W roku 1559 drogi króla i królowej zaczynają się rozchodzić³³. Od 1562 r. monarcha podjął usilne zabiegi o unieważnienie małżeństwa, w roku następnym zdecydował o trwałym odsunięciu Katarzyny, umieszczając ją z małym dworem w Radomiu³⁴. Trzy lata później na jego polecenie Katarzyna przeniosła się do Wielunia³⁵, gdzie przebywała około dziewięciu miesięcy³⁶. Zdaniem Tadeusza

²⁷ J. Śliwiński, op. cit., s. 32.

²⁸ Ibidem, s. 33. Autor nie podał przypisu, w Rocznikach Długosza nie znajdujemy potwierdzenia dla powyższego wniosku, Joannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae liber nonus*, red. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978, s. 283–284; J. Garbacik (red.), *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Ks. 9: 1300–1370, Warszawa 2009, s. 358–359.

²⁹ A. Semkowicz, *Adelajda, Krystyna i Jadwiga, żony Kazimierza Wielkiego*, „Kwartalnik Historyczny” 1898, R. 12, z. 3, s. 561; Bernd-Ulrich Hergemöller, op. cit., s. 135; K. Jasiński, *Małżeństwa i koligacje...*, s. 69; J. Śliwiński, *Kazimierz Wielki i kobiety w polityce*, Olsztyn 1994, s. 83.

³⁰ A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski (1520–1562)*, Warszawa 1996, s. 325–326; A. Januszek-Sieradzka, *Trzy żony króla Zygmunta Augusta. Bezdzielnosc ostatniego Jagiellona a unia polsko-litewska w Lublinie w 1569 roku*, [w:] S. Nabywaniec, B. Lorens, S. Zabraniak (red.), *Unia Lubelska i jej dziedzictwo*, Rzeszów 2021, s. 35.

³¹ M. Duczmal, *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Poznań 1996, s. 355.

³² Ibidem, s. 354, 356; W. Polak, *O dobro wspólne i egzekucję praw. Sejm 1565 roku w Piotrkowie*, Toruń 2004, s. 141; M. Stulgis, *Losy sióstr Habsburżanek Katarzyny, Barbary i Joanny po śmierci ojca, cesarza Ferdynanda I w świetle korespondencji rodzinnej*, „Białostockie Teki Historyczne” 2015, t. 13, s. 80–81; A. Januszek-Sieradzka, op. cit., s. 36.

³³ A. Przeździecki, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich*, t. 5, Kraków 1878, s. 104. Możliwość rozvodu z Katarzyną rozważał Zygmunt August już w 1559 r., M. Stulgis, op. cit., s. 81.

³⁴ A. Przeździecki, op. cit., s. 106, 107; A. Sucheni-Grabowska, *Zu den Beziehungen zwischen den Jagiellonen und den Habsburgern. Katharina von Österreich, die dritte Gemahlin des Königs Sigismund August. Ein Forschungsbeitrag*, „Historisches Jahrbuch der Stadt Linz” 1979, s. 77–78; M. Duczmal, op. cit., s. 357; W. Polak, op. cit., s. 143 i nast.; A. Januszek-Sieradzka, s. 37–38.

³⁵ Z. Wdowiszewski, op. cit., s. 154; A. Sucheni-Grabowska, op. cit., s. 78–79; T. Grabarczyk, *Dwór królowej Katarzyny Habsburżanki w Wieluniu (1566)*, [w:] T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak (red.), *Tractu temporis. Ludzie – Regiony – Fakty. Księga dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, Łódź – Wieluń 2018, s. 260.

³⁶ T. Grabarczyk, op. cit., s. 267.

Grabarczyka Zygmunt August „przygotowywał się do odesłania Katarzyny do Austrii”³⁷. Habsburżanka opuściła na trwałe Polskę 8 października 1566 r.³⁸

4. Źródło(a) utrzymania królowej wdowy

Za Piastów i Jagiellonów żona królewska otrzymywała od męża oprawę zabezpieczoną na dobrach domeny. Za życia męża królowa wraz ze swym dworem utrzymywana była ze skarbu królewskiego³⁹. Po 1573 r., królowie elekcyjni – po zawarciu związku małżeńskiego – występowali do sejmu o wyznaczenie królowej dóbr oprawnych.

4.1. Posag i oprawa

Sprawom majątkowym poświęcono odpowiednie, traktujące o posagu i oprowie, ustępy w umowach przedślubnych (intercyczach). Kobieta, wychodząc za mąż, otrzymywała z rodzinnego majątku materialną odprawę zwaną posagiem⁴⁰. Był to jej majątek osobisty. Zabezpieczenie posagu na majątku męża wynikało z umowy przedślubnej, w której ustalano wysokość posagu żony, odwzajemnienia się męża przyszłej żonie za otrzymany posag, zapisaniem takiej samej kwoty w postaci wiana. Obie sumy mąż zabezpieczał na własnych dobrach nieruchomościach, zwane to było oprawą⁴¹. Dobra oprawne należały do małżonka, który nimi zarządzał, czerpał z nich dochody. Nie mógł ich obciążać długami ani sprzedawać, chyba że za zgodą żony⁴².

4.2. Sytuacja królowych wdów i królowych porzuconych

Nie ma wspólnego mianownika dotyczącego sytuacji materialnej królowych wdów. Inna była tych wdów, które a) pozostawały w Polsce, inna tych, które b) zdecydowały się ją opuścić. Podobnie było z żonami porzuconymi przez męża.

³⁷ Ibidem, s. 260.

³⁸ Z. Wdowiszewski, op. cit., s. 154; W. Pillich, *Königin Katharina von Polen in Linz*, „Historisches Jahrbuch der Stadt Linz” 1966, s. 172–173.

³⁹ J. Rutkowski, *Skarbowość polska za Aleksandra Jagiellończyka*, (odbitka z KH, z. 1–2, 1909), Lwów 1909, s. 22, 77; U. Borkowska OSU, *Małżeństwa Jagiellońskie*, [w:] P. Kras, M. Nodl (red.), *Manželství v pozdním středověku rituály a obyčaje*, „Colloquia Mediaevalia Pragensia” 2014, 14, s. 158 z odesłaniem: M. Kromer, *Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urządach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, Olsztyn 1977, s. 130.

⁴⁰ A. Winiarz, *Polskie prawo majątkowe-małżeńskie w wiekach średnich*, „RAU-WFH”, Serya II, T. XII, Kraków 1899, s. 159, 161 i n.

⁴¹ U. Borkowska OSU, op. cit., s. 159.

⁴² A. Winiarz, op. cit., s. 178–180. Kobieta dysponowała swobodnie dobrami nieposażnymi (użytkowymi z tytułu darowizny, spadku po ojcu, matce), s. 185–186.

a) W kraju przebywały aż do śmierci: Jadwiga Kaliska, Zofia Holszańska, Elżbieta Rakuszanka, Helena Iwanówna⁴³, Anna Jagiellonka, Ludwika Maria de Gonzaga.

Z chwilą śmierci męża króla, królowe wdowy przejmowały w użytkowanie dobra posagowo-wienne. Władysław II Jagiełło w dokumencie z 11 marca 1424 r. dodał do wiana Zofii Holszańskiej opisanego z okazji ślubu: starostwa sanockie, inowrocławskie i powiat nieszawski. Postanawiał, że kwota 20 000 grzywien zapisana na dobrach oprawnych stanowi zabezpieczenie materialne na wypadek śmierci króla – jej męża, tak długo, jak będzie pozostawać w stanie wdowim. Z dóbr wchodzących w skład jej oprawy ma korzystać tak jak jej mąż monarcha, a wcześniej jego przodkowie. Wdowa ma czerpać z nich pożytki, dochody, czynsze, daniny⁴⁴. Analogiczne postanowienie odnośnie do zaopatrzenia materialnego królewskiej wdowy spotykamy w paktach matrymonialnych późniejszych polskich monarchów⁴⁵. Starostowie, urzędnicy, dzierżawcy, mieszkańcy dóbr oprawnych zobowiązani byli złożyć przysięgę wierności, że będą posłusznymi jej poddanymi.

Helena Iwanówna, żona Aleksandra Jagiellończyka, choć nie wniosła posagu, otrzymała od męża prawem dziedzicznym obszerne dobra na Litwie jako oprawę⁴⁶. Nadto Aleksander obdarował ją hojnie gotówką i drogocennymi przedmiotami. Zdaniem Bronisława Kocowskiego „można wprowadzić wątpliwości co do zawrotnej sumy, na którą oceniano skarby Heleny, przechowywane u bernardynów w Wilnie, tj. 400 000 fl.[...] mimo to przyjąć jednak trzeba, zaopatrzenie jej było wspaniałe”⁴⁷.

⁴³ Po śmierci Aleksandra Helena nosiła się z zamiarem powrotu do Moskwy, jednakże pod wpływem panów rady wielkoksiażęcej litewskiej odstąpiła od tego zamysłu, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 13, s. 49, s.v. *Kłoczek Wojciech Janowicz h. Ogończyk* (autor A. Winiarska). W 1511 r. królowa postanowiła zrealizować ten zamiar, na co zgody nie wyraził król i panowie litewscy, A. Winiarska, *Rola Heleny Rurykowiczówny w świetle stosunków litewsko-moskiewskich na przełomie XV i XVI w.*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1968, z. 32 („Prace Historyczne”, t. 4), s. 29; M. Duczmał, op. cit., s. 257, 258–259.

⁴⁴ *Zbiór Dokumentów Małopolskich*, I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś (wyd.), cz. 7: *Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434*, Wrocław 1975, s. 150–151, nr 1961 z 11.03.1424 r.

⁴⁵ M. Dogiel (ed.) (dalej Dogiel), *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. 1, pars 1–2, Vilnae 1758, s. 160, dok. nr X z 1453 r.; s. 119, XLV z 1512 r.; s. 194, XXXIV z 1543 r.; s. 221 z r. 1553; s. 273, LXXXIV z r. 1592; s. 288, XCV z r. 1605; s. 308, XCIX z r. 1637; s. 471, LV z r. 1645; W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557)*, seria: „Czasy i Ludzie Odrodzenia”, t. 1, Poznań 1949, dok. Nr 2, s. 262.

⁴⁶ Nadania te obejmowały następujące dobra: Knieżyce, Teteryn, Smolniany, Czyrczyńsk, Hradiszce, Łosice oraz zamek Popowa Hora „ze wszystkimi ludźmi, bojarami, służbami i robocznymi, dochodami czynszowymi, opłatami w pieniądzu i miodzie”, I. Daniłowicz (zebr. i wyd.), *Skarbiec Dyplomatów...*, t. 2, Wilno 1862, s. 258, nr 2136. Następnie Aleksander nadał jej w dożywocie Mohylew ze wszystkimi przyległościami, ibidem s. 265, nr 2153; Z. Wdowiszewski, op. cit., s. 109.

⁴⁷ „Polski Słownik Biograficzny”, t. 9, s. 360, s.v. *Helena (1476–1513), żona Aleksandra Jagiellończyka* (autor B. Kocowski).

W tekście intercyzy ślubnej Zygmunta I z Boną Sforzą z 1517 r. postanowiono, że gdyby królowa została sama, to ma posiadać i korzystać dożywotnio z dóbr oprawnych jakby z własnych, według dotychczasowych zwyczajów królowych polskich⁴⁸. Podobny passus zamieszczono w intercyzie Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Eleonory Marii Józefy Habsburżanki⁴⁹.

Bona wykorzystała w 1545 r. konieczność zapisu na królewskich oprawy Elżbiecie Habsburżance, pierwszej żonie Zygmunta II Augusta, zrzekając się na jej rzecz pierwotnej oprawy z 1518 r., w to miejsce objęła w posiadanie Mazowsze jako oprawę⁵⁰, dochodowość z którego przewyższała znacznie dochody płynące z dotychczasowej oprawy⁵¹. Była to jedna z przyczyn skłaniająca Bonę do podjęcia zabiegów, aby objąć Mazowsze w posiadanie⁵², co sfinalizowała.

Problem oprawy Anny Jagiellonki pojawił się w okresie drugiego bezkrólewia w związku z zamierzonym jej małżeństwem z wybranym na króla księciem Siedmiogrodu Stefanem Batorem. Po długich negocjacjach posłów szlacheckich z Anną Jagiellonką o zrzeczenie się spadku po matce królowej Bonie i po bracie królu Zygmuncie Auguście⁵³ uzgodniono warunki rezygnacji⁵⁴. Anna przed koronacją podpisała akt zrzeczenia się spadku na rzecz Rzeczypospolitej. Przekazanie dóbr miało nastąpić na najbliższym po koronacji sejmie, za wiedzą i wolą małżonka; uwarunkowane to było zapewnieniem dla niej a) „takiej oprawy i opatrzenia dożywotniego jakie miała sobie drugą razą zapisane Bona”; b) 60 000 zł z sum zastawnych Bony; c) reszty zawartości skarbca w Tykocinie⁵⁵. Królowa nie dokonała aktu zrzeczenia się dóbr po koronacji. W efekcie, podczas sejmu koronacyjnego obradujący wraz z monarchą posłowie przyjęli jednorazowe wyjątkowe rozwiązanie. Rezygnacja z dóbr dynastycznych przez królową poskutkować

⁴⁸ „Item promittit idem sermus dominus rex [Zygmunt I – T.S.], si contigerit, ut ipse prius ex humanis decederet quam praefata illma domina Bona, liberis relictis vel non relictis, tunc ipsa illma domina Bona possidere et frui debeat et possit his omnibus civitatibus, oppidis, arcibus et bonis tanquam propriis et iuxta consuetudinem priorum reginarum Poloniae usque ad terminum vitae suae et in illis omnia regalia iura exercere, nec possit se invita ab aliis regibus aut quibuscunque aliis eximi et privari”, W. Pociecha, op. cit., I, dok. 2, s. 262.

⁴⁹ Dogiel, dok. CXL, s. 324.

⁵⁰ A. Sucheni-Grabowska, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504–1448*, Warszawa 2007, s. 180–181, 185; M. Bogucka, *Bona Sforza*, Warszawa 1989, s. 235.

⁵¹ A. Sucheni-Grabowska, op. cit., 182–187

⁵² Ibidem s. 184–187; o polityce dynastyczne Bony, stworzeniu rozległego majątku rodziny królewskiej zob. M. Bogucka, op. cit., s. 225–229, 230–232, 235–239.

⁵³ J. Bartoszewicz, *Anna Jagiellonka*, t. 2, Kraków 1882, s. 417–418, 451–452, 455, 457–458; M. Bogucka, *Anna Jagiellonka*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1994, s. 121; E. Dubas-Urwanowicz, *Koronne jazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewiach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998, s. 328, 330–331.

⁵⁴ Ś. Orzelski, *Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta aż do roku 1576*, Petersburg i Mohilew 1856, s. 220–224; A. Przeździecki, *Jagiellonki ...*, t. 5, s. CCXLVII.

⁵⁵ Ś. Orzelski, op. cit., s. 223–224; idem, s. 258.

miała przyznaniem jej „oprawy i opatrzenia”⁵⁶. Para królewska zwlekała z zręczeniem się dóbr odziedziczonych po Zygmuncie Auguście. W trakcie trwania sejmu, 20 lutego 1581 r., nastąpiło ostateczne wspólne zręczenie się Jagiellonki i Batorego z tychże dóbr⁵⁷, z kolei 6 marca t.r. król za zgodą sejmu wydał dokument oprawny *Reformatio a Regia Maiestate Serenissimae Reginae Annae in Ducatu Masoviae facta*⁵⁸. W dokumencie wymienione zostały starostwa i miejscowości na Mazowszu (z wyłączeniem Warszawy), stanowiące dobra oprawne, jak też źródła dochodów, z których miała korzystać królowa. Ustanowiona oprawa była taką samą, jaką miała w księstwie mazowieckim królowa Bona z zapewnieniem dożywocia⁵⁹. W konstytucji król za radą panów rad i pozwoleniem postów ziemskich oboiego narodu przyznał Annie określone dobra w Wielkim Księstwie Litewskim, z których dochód rocznie miał wynosić 11 250 zł, a nadto 60 000 zł zapisanych po połowie na dobrach litewskich i mazowieckich⁶⁰. W 1588 r. król Zygmunt III Waza, siostrzeniec Anny, potwierdził oprawę i zapis dokonany przez Stefana Batorego⁶¹.

Anna Jagiellonka była posażną wdową. Dysponowała znacznymi dochodami z mazowieckiej oprawy, z dóbr litewskich⁶², z żup krakowskich, ze spłaty z sum neapolitańskich⁶³. Od 1574 r. Jagiellonka otrzymywała 1/3 sumy należnych procentów od sumy pożyczonej przez Bonę Filipowi II hiszpańskiemu. Wpłaty wpływały corocznie, w 1591 r. wdowa pokwitowała odbiór 15 000 dukatów⁶⁴.

Ludwika Maria Gonzaga de Nevers pozostawała wdową przez rok od śmierci męża, czyli przez okres żałoby. Była ona również posażną osobą. Wniosła posag wysokości 2100 tysięcy liwrow, z tej kwoty 600 tysięcy jako wiano od dworu francuskiego otrzymał Władysław IV, pierwszy mąż Ludwiki. Pozostałe 1500 ty-

⁵⁶ *Volumina Constitutionum* [dalej VC], t. 2, volumen 1: 1550–1585, Warszawa 2005, s. 370, 2. *Consens Króla lego Miłości na prorogacyją cessy*; T. Szulc, *Oprawa posagu królowych w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. 94, s. 133.

⁵⁷ *Cessio Reginalis Majestatis ordinibus regni facta cum consensu Majestatis Regiae* podają za: A. Karabowicz, *Prawodawstwo sejmowe i królewskie za panowania Stefana Batorego (1576–1586)*, Warszawa 2022, s. 306.

⁵⁸ VC, t. 2, vol. 1, s. 464–467.

⁵⁹ 51. *Oprawa królowej Jej Miłości Anny*, VC, t. 2, vol. 1, s. 453.

⁶⁰ Ibidem, 52, s. 453.

⁶¹ Z. Wdowiszewski, op. cit., s. 160, przypis 728: z odesłaniem do AGAD (Archiwum Radziwiłłów), dypl. perg., sygn. 754, 767.

⁶² Dochody z dóbr oprawnych na Mazowszu, Podlasiu i Litwie w 1596 r. szacowano na 75 000 zł, W. Pałucki, *Drugi i bezdroża skarbowości polskiej w XVI i w pierwszej połowie XVII w.*, Wrocław 1974, s. 155.

⁶³ Były to procenty od 430 000 dukatów pożyczonych przez Bonę wicekrólowi Neapolu, S. Cynarski, *Udział kardynała Hozjusza w staraniach dworu królewskiego o odzyskanie spadku po królowej Bonie w latach 1558–1572*, „Studia Warmińskie” 1981, t. 20, s. 161; D. Quirini-Popławska, *Działalność Sebastiana Montelupiego w Krakowie w drugiej połowie XVI wieku*, Kraków 1980, s. 86–87.

⁶⁴ D. Quirini-Popławska, op. cit., s. 87–88, 136.

sięcy liwrow było tytułem zrzeczenia się praw do dziedzictwa mantuańskiego i sprzedaży dóbr, które posiadała we Francji⁶⁵. Pieniądze te miały być wpłacane przez dwór francuski sukcesywnie i pozostawały w wyłącznej dyspozycji królowej. 16 września 1646 r. królowa udzieliła mężowi pożyczki na procent, w kwocie 660 tysięcy złp na okres czterech lat. Procent roczny, do którego zobowiązał się monarcha wynosił 46 200 złp, zabezpieczony na dochodach z portów gdańskiego i elbląskiego oraz księstw opolskiego i raciborskiego⁶⁶.

b) Po śmierci męża niektóre z wdów opuszczają Polskę. Tak uczyniła Jadwiga żagańska. Kazimierz Wielki nie zapisał jej i córkom dóbr ziemskich w testamencie. Królowa wdowa miała uzyskać ze skarbcza pozostałego po Kazimierzu połowę kosztowności. Z pozostałej połowy każda z córek otrzymać powinna była po $\frac{1}{4}$ ⁶⁷. Elżbieta Łokietkówna, sprawująca regencję, zmieniła ostatnią wolę brata. Ostatecznie Jadwiga otrzymała $\frac{1}{3}$ naczyń srebrnych⁶⁸ i 1000 grzywien groszy szerokich, które były wianem zapisanym jej przez męża⁶⁹. W 1371 r. powróciła do księstwa żagańskiego.

Bona Sforza, wdowa po Zygmuncie I Jagiellończyku, zdaniem Anny Sucheni-Grabowskiej, decyzję o wyjeździe podjęła „zapewne wkrótce po śmierci Radziwiłłówny”⁷⁰, do jej realizacji przystąpiła w połowie lat 50. XVI wieku. Maria Bogucka pisze, że „plotki o zamierzonym wyjeździe do Włoch” pojawiły się pod koniec lat 40., zaś decyzja o tym zapadła na przełomie 1552/1553 r., po śmierci Barbary Radziwiłłówny i nieudanych próbach porozumienia się z synem⁷¹. Bona opuściła Polskę 1 lutego 1556 r.⁷², udając się do dziedzicznego księstwa Bari i Rossano. Królowa wdowa, w przyznanej jej w oprawę mazowieckich domenach skarbowych wiodła życie jak udzielna księżna. „Przewyższały one znacznie rozmiarami i dochodami uposażenie jej poprzedniczek – owdowiały monarchiń

⁶⁵ W. Pociecha, *Bona Sforza d’Aragona*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2, s. 107; T. Szulc, *Status prawnomajątkowy Ludwika Marii de Gonzaga...*, s. 155–158.

⁶⁶ E. Rudzki, *Polskie królowe...*, t. 2, s. 135. Według W. Pocięchy gwarancją pożyczki były klejnoty, idem, op. cit., s. 107. Z kolei Albrycht S. Radziwiłł w pamiętnikach zapisał, że pożyczka wynosiła 800 000 złp i udzielono jej początkowo za przyrzeczenie króla, „że nie da żadnych urzędów ani godności, chyba, że przez jej [królowej] ręce”. Ostatecznie monarcha „przekazał królowej klejnoty, które jednak wiele odbiegały od wartości otrzymanej sumy”, A. Przyboś, R. Żelewski (przekł. i oprac.), *Pamiętniki o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, Warszawa 1980, s. 505.

⁶⁷ J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982, s. 220.

⁶⁸ Była to równowartość „333,5 grzywny srebra ciężkiej wagi”, *Kronika Janka z Czarnkowa*, tłum. J. Żerbiłło, oprac. tekstu i przypisów M.D. Kowalski, Kraków 2006, s. 39. Według S. Sperki: wagowo było to 330,5 grzywny, S. Szczur, K. Ożóg (red.), *Piastowie. Leksykon biograficzny*, s.v. *Jadwiga* (autor J. Sperka) s. 643–644.

⁶⁹ „Polski Słownik Biograficzny”, t. 10, s. 291; s.v. *Jadwiga (zm. 1390) królowa Polski*, (autor red.); *Piastowie. Leksykon ...*, s. 643–644.

⁷⁰ A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski (1520–1562)*, Warszawa 1996, s. 331.

⁷¹ M. Bogucka, *Bona Sforza*, Warszawa 1989, s. 245–247; A. Sucheni-Grabowska, op. cit., s. 330.

⁷² M. Bogucka, op. cit., s. 248.

piastowskich i jagiellońskich. Rozwijana szeroko działalność gospodarcza w innych użytkowanych lub zastawnych majątkach Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego, ogromny sztab służbistych urzędników, podporządkowanych jej woli, walory w płynnej gotówce, zachowany dotąd autorytet osobisty” nadawały wysoką rangę jej pozycji. Pod jej zarządem znajdowało się około 50 miast i 450 wsi⁷³. Dochody miała znaczne. Wedle rewizji z 1555 r. z królewszczyn wykupionych przez Bonę z rąk zastawnych posesorów w Koronie dochód roczny wynosił nieco ponad 20 000 złotych, z dóbr litewskich 36 000 złotych, zaś z dóbr oprawnych (Mazowsza) prawie 30 000 zł⁷⁴, z księstw włoskich ok. 20 000 dukatów rocznie. Zgromadziła duży kapitał, który lokowała w Wenecji, udzielała pożyczek na potrzeby państwa, miastom i osobom prywatnym⁷⁵. Ostatecznie Zygmunt August zezwolił na wyjazd matki, która zrzekła się wszystkich dóbr posiadanych w Koronie i Litwie⁷⁶. Pozwolono jej zabrać ze sobą ruchomości, pieniądze, klejnoty, załadowane jakoby na 24 poszóstne wozy, które wyjechały z nią do Włoch.

Po niespełna roku i pięciu miesiącach od śmierci Michała Korybuta, Eleonora Maria Józefa Habsburżanka powróciła do Wiednia⁷⁷. Król zapisał jej w testamencie:

Wszystkie zaś dobra moje ruchome, ponabywane przeze mnie jako króla, w złocie, srebrze, klejnotach, gotowych pieniądzech, i w summach uzbieranych z królewszczyn moich i pensyi z skarbu koronnego i w. ks. lit. Mi wypłaconych i z kąd inąd mi się należących, jako i tych które mi stany pruskie wyznaczyły, niemniej w kobiercach i innych jakichkolwiek kosztownościach i wszystkich sprzętach królewskich, wszystko w i każde w szczególności, bez żadnego wyjątku⁷⁸.

Z opłaty uchwalonej przez sejm we wrześniu 1670 r. królowa nie otrzymywała żadnych środków na utrzymanie. Nie weszła ona w posiadanie dóbr oprawnych⁷⁹, gdyż przyznane jej jako opłata dobra znajdowały się na podstawie róż-

⁷³ A. Sucheni-Grabowska, op. cit., s. 330, 333.

⁷⁴ M. Bogucka, op. cit., s. 227, 235. W *Opisaniu wyjętym z pewnego rękopisu wyjazdu królowej Bony [...] a króla Zygmunta I. [...] pozostałej wdowy zawarta została wypowiedź Bony, że jej roczne dochody z dzierżaw wynosiły 20 000 florenów*, J.U. Niemcewicz (oprac.), *Zbiór pamiątek o dawnej Polsce*, t. 2, wydanie nowe J.N. Bobrowicza, Lipsk 1839, s. 11; U. Borkowska OSU, *Rachunki królewskie jako źródło poznania praktyk religijnych Jagiellonów*, [w:] U. Borkowska OSU, C. Deptuła, ks. R. Knapieński, Z. Piłat, E. Wiśniewski (red.), *Peregrinatio ad Veritatem. Studia ofiarowane profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, Lublin 2004, s. 61, przypis 43.

⁷⁵ W. Pocięcha, *Bona sforza d'Aragona (1494–1557)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2, s. 292.

⁷⁶ W. Kolankowski, *Dzieje Polski Nowożytnej*, t. 1, Warszawa 1986, s. 113; A. Sucheni-Grabowska, op. cit., s. 332. Zdaniem Grażyny Rutkowskiej zgodę na wyjazd Bony wyraził również sejm, eadem, op. cit., s. 241, brak potwierdzenia dla tej informacji.

⁷⁷ Królowa wdowa wyjechała z Rzeczypospolitej 26 marca 1675 r.; M. Kamecka-Skrajna, *Królowa Eleonora Maria Józefa Wiśniowiecka (1653–1697)*, Toruń 2007, s. 148.

⁷⁸ W. Kochowski, *Roczników polskich klimakter IV. obejmujący dzieje Polski pod panowaniem króla Michała...*, Lipsk 1853, s. 320.

⁷⁹ *Volumina Constitutionum*, t. 5: 1669–1696, vol. 1: 1669–1676, do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fort, przedmowa W. Uruszczak, Warszawa 2022, s. 282; W. Kochowski,

nych tytułów w rękach prywatnych. Sejmy konwokacyjny i elekcyjny zajęły się sprawą zaopatrzenia wdowiego Eleonory. Sejm konwokacyjny zapowiedział wyznaczenie *in pactis* z przyszłym monarchą opłaty wdowiej dla Eleonory⁸⁰, znalazło to wyraz w *Articuli Pactorum Conventorum* sejmu elekcyjnego 1674 r.⁸¹ Zamieszczenie w *pactach conventach* postanowienia o uposażeniu wdowim królowej w wysokości 200 000 zł zabezpieczonym na „dobrach stołowych, żupnych, ekonomicznych i celnych” stanowiło, zdaniem Janusza Wolińskiego, „najuroczystsą osobistą porękę” ze strony króla elekta⁸². Postanowiono, że królowa wdowa

względem niedoszłych dóbr podległych reformacji, summę dwukrotnie stu tysięcy złotych polskich, monetae in Regno currentis na każdy rok (nie inkludując w to donum nuptiale, które także na każdy rok pro prima Januarij [...] dochodzić ma⁸³.

Nowo wybrany monarcha przyjmował zobowiązanie, że Eleonora, co roku, poczynając od pierwszego lipca b.r. (1674 r.), otrzyma z „pomienionych sum dwie części, z ekonomii Koronnych, a trzecią z ekonomii W.X.Lit” [...]. W *pactach* wymienione zostały królewszczyzny, będące dobrami stanowiącymi opłatę i kwoty pieniężne należne z nich królowej w wymiarze rocznym i kwartalnym. Przyznana przez Rzeczpospolitą prowizja królowej na utrzymanie jej dworu była niewystarczająca, co zmusiło ją do redukcji stanu osobowego i korzystania z pomocy skarbu cesarskiego⁸⁴. Wyjeżdżając z Rzeczypospolitej, powierzyła załatwienie jej spraw pieniężnych podkanclerzemu koronnemu, arcybiskupowi gnieźnieńskiemu Andrzejowi Olszowskiemu⁸⁵. W *Diariuszu* sejmu koronacyjnego Jana III Sobieskiego pod datą 2 marca 1676 r. odnotowano wypowiedź marszałka wielkiego litewskiego Aleksandra H. Połubińskiego: „Królowej Eleonore i teraźniejszej królowej Jejmi jeszcze dotychczas niepłacona prowizja, aby RP obmyśliła”⁸⁶. Sprawa uposażenia wdowiego królowej była poruszana na kolejnych sejmach, lecz nie udało się jej pozytywnie rozwiązać⁸⁷.

op. cit., s. 317; J. Bartoszewicz, *Eleonora Maryja, królowa polska*, „Encyklopedia Powszechna”, t. 8 (Eck.-Flem.), Warszawa 1861, s. 189.

⁸⁰ *Volumina Constitutionum*, t. 5, ibidem.

⁸¹ VL, V. 1, II. *Articuli Pactorum Conventorum* tej Rzeczypospolitej i Wielkiego Księstwa Litewskiego i państw do nich należących, s. 339.

⁸² J. Woliński, *Toruński azył Eleonory Wiśniowieckiej 1674–1675*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1953, t. 19, z. 1–4, s. 164.

⁸³ VL, V. 1, II. *Articuli Pactorum Conventorum...*, s. 339. Opacznie zinterpretował ten tekst Adam Przyboś, przyjmując, że w sumie 200 000 zł zawarte było „też tzw. donum nuptiale (opłata królowej) z 1670 r.”, A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki (1640–1673)*, Kraków – Wrocław 1984, s. 289.

⁸⁴ M. Kamecka-Skrajna, op. cit., s. 145.

⁸⁵ J. Bartoszewicz, op. cit., s. 191.

⁸⁶ *Diariusz sejmu koronacyjnego Jana III Sobieskiego w 1676 roku*, oprac. J. Stoliczki, Kraków 2019, s. 62. W sprawie uposażenia Eleonory na sejmie koronacyjnym, jak pisze M. Kamecka-Skrajna, głos zabrali biskup smoleński A. Kotowicz, wojewoda kaliski J. Opaliński, op. cit., s. 151.

⁸⁷ K. Matwijowski, *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1976, s. 117, 214; M. Kamecka-Skrajna, op. cit., s. 137–139, 151, 153, 156.

Jeszcze przed elekcją na wakujący po Janie III tron polski Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska wyjawiała, że po elekcji zamierza osiedlić się w Rzymie⁸⁸. Przed podróżą, nie chcąc tracić praw do swojego majątku ani innych przywilejów, zwróciła się do referendarza koronnego Stanisława A. Szczuki o uzyskanie formalnego pozwolenia Rzeczypospolitej na wyjazd, jak również o uprzedzenie o wszystkim króla Augusta II. Rada Senatu 27 maja 1698 r. zezwoliła, aby monarchini wyjechała na 2 lata do Włoch⁸⁹. Marysieńka udała się tam na zaproszenie papieża Innocentego XII na obchody roku jubileuszowego 1700⁹⁰. Wyjazd ten nastąpił 2 października 1698 r.⁹¹. Jeszcze przed opuszczeniem Rzeczypospolitej, królowa dokonała podziału majątku między siebie i trzech synów⁹². Oprawę wdowią Marii Kazimiery stanowiły dobra jarosławskie, kałuskie, oleskie i stryjskie. Pieczę nad nimi królowa powierzyła Elżbiecie z Lubomirskich Sieniawskiej⁹³.

Pieniądze na utrzymanie swego pobytu w Rzymie Maria Kazimiera czerpała z dwóch źródeł. Pierwszym były renty pozyskiwane z lokaty kapitałów umieszczanych na procent w Paryżu, na które Sobieska od Ludwika XIV otrzymywała zwolnienia podatkowe⁹⁴. Drugim, były pieniądze otrzymywane z Rzeczypospolitej, w której królowa posiadała rozległe majątki⁹⁵. Pieniądze były przekazywane do Rzymu za pośrednictwem bankierów Gdańska i Wrocławia⁹⁶. Zamieszkanie królowej nad Tybrem wymagało stosownej oprawy, co pociągało za sobą duże koszty, tymczasem ruskie dobra Marysieńki nie zapewniały nadmiernie wysokich dochodów⁹⁷. Po trzech latach przebywania w Rzymie monarchini z dworu liczącego 259 osób zwolniła sto⁹⁸. W 1714 r., po piętnastu latach pobytu, z uwagi na pogarszające się warunki materialne przebywania w Wiecznym Mieście przeniósła się do Blois we Francji⁹⁹, tym

⁸⁸ M. Komarzyński, op. cit., s. 203.

⁸⁹ P. Dąbkowski podaje, że Marysieńka wyjechała z Rzeczypospolitej za zgodą stanów, *Polskie prawo prywatne*, t. 1, Lwów 1910, s. 447; E. Rudzki, op. cit., t. 2, s. 239.

⁹⁰ M. Komarzyński, op. cit., s. 212; J. Pietrzak, *Rzymski dwór Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej w latach 1699–1714 w świetle metrykaliów i danych źródłowo-bibliograficznych*, [w:] B. Popiołek, A. Penkała-Jastrzębska, K. Pyżel (red.), *Dwór kobiety w Rzeczypospolitej XVII i XVIII wieku*, Kraków 2021, s. 41.

⁹¹ M. Komarzyński, op. cit., s. 213. Królowa wdowa dotarła do Rzymu 23 marca 1699 r., ibidem, s. 219.

⁹² Ibidem, s. 211; B. Popiołek, *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej ok. 1669–1729*, Kraków 1996, s. 36.

⁹³ M. Ujma, *Latyfundium Jana Sobieskiego 1552–1696*, Opole 2005, s. 55; B. Popiołek, *Zamiana ról królowa Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska i Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska, kasztelanowa krakowska*, [w:] A. Kalinowska, P. Tyska (red.), *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, „Studia i Materiały” 2015, t. 6, s. 176, 177, 179, 182, 185.

⁹⁴ M. Komarzyński, op. cit., s. 230.

⁹⁵ T. Szulc, *Status majątkowy ...*, s. 183 i następne.

⁹⁶ M. Komarzyński, op. cit., s. 231; B. Popiołek, *Zamiana ról...*, s. 181.

⁹⁷ B. Popiołek, *Zamiana ról...*, s. 185.

⁹⁸ E. Rudzki, op. cit., t. 2, s. 241.

⁹⁹ M. Komarzyński, *Zamek w Blois – ostatnia rezydencja Marii Kazimiery Sobieskiej (1714–1716)*, „Przegląd Historyczny” 1978, t. 69, z. 2, s. 241–247; idem, *Maria Kazimiera d'Arquien ...*, s. 259–263; E. Rudzki, op. cit., t. 2, s. 245.

niemniej opuściła Rzym z ponad 150 osobami swego dworu¹⁰⁰. Był to dwór pokazny, na którego utrzymanie musiała mieć pieniądze.

c) Sytuacja materialna żon porzuconych różniła się od pozycji żon będących wdowami. Wysokość posagu, który miała wnieść do związku zawieranego z Kazimierzem Wielkim Adelajda heska określono na dwa tysiące kop groszy praskich. Suma posagu nie została wypłacona¹⁰¹. Mimo to Kazimierz Wielki zapisał w wianie ziemię sandomierską wraz z miastem i zamkiem Sandomierzem oraz dochody z kilku innych miast¹⁰². Wiano takie stanowiło dożywocie, czyli nawet po faktycznej separacji, a nawet opuszczeniu przez nią Polski¹⁰³ w jej ręku pozostawało prawo dożywotniego użytkowania dóbr mężowskich¹⁰⁴. Prawo to zakwestionował Kazimierz. Według Edwarda Rudzkiego monarcha skonfiskował dobra wienne Adelajdy z chwilą gdy opuściła kraj w 1356 r., wyjeżdżając do Hesji¹⁰⁵. Józef Śliwiński przyjmuje, że monarcha wprawdzie odebrał żonie dobra wienne, co skłoniło ją do wyjazdu¹⁰⁶. Adelajdzie nie udało się, mimo podejmowanych usilnie zabiegów u papieża, jak i u Ludwika Węgierskiego, następcy po Kazimierzu, uzyskać zwrotu zabranych jej dóbr wiennych¹⁰⁷.

Inaczej ułożyła się sytuacja materialna trzeciej żony ostatniego z Jagiellonów. Odrącona przez Zygmunta Augusta, Katarzyna Habsburżanka w liście z 7 października 1566 r. do kardynała Stanisława Hozjusza biskupa warmińskiego napisała z Wielunia, że opuszcza Polskę na życzenie męża¹⁰⁸. Powróciwszy do Wiednia, jesienią 1566 roku przenosi się do Linzu, który obrała sobie na rezydencję¹⁰⁹. W tymże jeszcze roku, za pośrednictwem cesarskiego dyplomaty Andrzeja Dudyca dwór wiedeński prowadził układy odnośnie do oprawy królowej. Po dłu-

¹⁰⁰ M. Komaszynski, *Zamek w Blois...*, s. 241; idem, *Maria Kazimiera d'Arquien...*, s. 269.

¹⁰¹ Z. Kozłowska-Budkowa, op. cit., s. 17; J. Wyrozumski, op. cit., s. 210.

¹⁰² [...] dictusque rex K. eandem dominam Alheidim coronatam fecisset in reginam Poloniae et uxorem suam, sibiue iocalia et ornamenta muliebria et regalia, aurum et argentum, nec non castra, villas et oppida cum maro et mixto imperio iurisdictionem omnimodam, cum pertinentiis universis et inter alia videlicet castrum et oppidum cum tota terra vocata et appellata Zendemer, cum omnibus iuribus, honoribus, libertatibus et aliis suis pertinentiis, nec non castum dictum Kaczny, cum villis adherentibus sibi et aliis suis pertinentiis, Item thelonium in Czindomier et in Wislicz; item pensionem 70 marcarum argenti etc. [...], A. Semkowicz, *Adelajda, Krystyna i Jadwiga, żony Kazimierza Wielkiego*, „Kwartalnik Historyczny” 1898, R. 12, z. 3, s. 561, 563.

¹⁰³ J. Wyrozumski, op. cit., s. 210; J. Śliwiński, *Powiązania dynastyczne ...*, s. 45.

¹⁰⁴ A. Winiarz, op. cit., s. 186.

¹⁰⁵ E. Rudzki, op. cit., t. 1, s. 36. Zdaniem autora, Adelajda wyjechała do Hesji bez zgody Kazimierza. Podobnie uważa J. Śliwiński, *Mariaże Kazimierza Wielkiego...*, s. 51.

¹⁰⁶ J. Śliwiński, *Powiązania dynastyczne ...*, s. 40, w 1365 r. Adelajda w skardze do papieża napisała, że w 1356 r. Kazimierz pozbawił ją posiadłości i wszelkich dochodów, następnie wypędził.

¹⁰⁷ J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Węgierskiego 1370–1382*, Kraków 2009, s. 161.

¹⁰⁸ E. Rudzki, op. cit., t. 1, s. 278.

¹⁰⁹ W. Pillich, *Königin Katharina von Polen in Linz*, „Historisches Jahrbuch der Linz” 1966, s. 174; M. Duczmal, op. cit., s. 359.

gich sporach ustalono, że królowa miała otrzymywać pensję 20 000 florenów (guldenów) rocznie¹¹⁰. Poza wspomnianą pensją królowa miała do dyspozycji 8000 florenów rocznie jako odsetki od kapitału w wysokości 100 000 guldenów pożyczonego jej ojcu, cesarzowi Ferdynandowi I¹¹¹. W końcu grudnia 1566 roku Maksymilian II zwrócił się do młodszego brata, Ferdynanda, księcia Tyrolu, z prośbą o złożenie datków na utrzymanie ich siostry. Ferdynand wraz z arcyksięciem Karolem, księciem Styrii wyrazili zgodę, aby wraz z cesarzem łożyć na utrzymanie siostry¹¹². W 1571 roku Katarzyna skarżyła się cesarzowi, że odbiór pieniędzy, należnych jej z Polski, wiąże się z dużymi wydatkami, gdyż syndyk/zarządca Heinrich Lenz oprócz swojej dworskiej pensji pobierał koszty podróży i utrzymania. Zapytywała w związku z tym cesarza, czy rentę można by jej prześłać za pośrednictwem ambasady cesarskiej w Polsce¹¹³.

Odnosnie do położenia materialnego Katarzyny w Linzu w literaturze występują dwa poglądy. Pierwszy reprezentowany przez E. Kuntzego, R. Żelewskiego, E. Rudzkiego głosi, że królowa żyła w niedostatku, który nie pozwalał na utrzymanie, jak dotychczas, „tak licznego dworu”, a o każdą kwartalną ratę z przyznanej jej rocznej kwoty, musiała czynić osobne starania, zaś te raty wpływały nieregularnie¹¹⁴. Z kolei M. Duczmał przyznaje, że zdarzały się wprawdzie kilkumiesięczne opóźnienia w wypłacaniu rat, z uwagi na trudności finansowe Zygmunta Augusta, lecz wypłaty nie zostały zawieszone. W sumie, kwota 28 000 guldenów wystarczała królowej na utrzymanie dworu liczącego ponad pięćdziesiąt osób¹¹⁵. Zmarła 28 lutego 1572 r., zwracając wszystko mężowi, co od niego otrzymała, dla fundacji dobroczynnych w Linzu poczyniła liczne legaty¹¹⁶.

5. Pozycja prawna królowej wdowy w dobrach oprawnych

Za życia męża królowa wraz z całym dworem utrzymywana była ze skarbu królewskiego¹¹⁷. Marcin Kromer pisał: „Jeśli ...królowa zostaje wdową, utrzymuje

¹¹⁰ *Expens dworu królowej polskiej Katarzyny*, [AKH, T. 11], wyd. E. Kuntze, Kraków 1910, s. 117. Zdaniem E. Kuntzego, R. Żelewskiego kwota wypłacana była w ratach kwartalnych, „Polski Słownik Biograficzny” t. 12, s. 216, s.v. *Katarzyna Austriaczka (1535–1572)*, natomiast M. Duczmał sądzi, że odbywało się to w dwóch ratach, idem, s. 359.

¹¹¹ W. Pillich, op. cit., s. 175.

¹¹² M. Stulgis, op. cit., s. 83.

¹¹³ W. Pillich, op. cit., s. 175.

¹¹⁴ Tak przyjmuje E. Kuntze, *Expens...*, s. 116, za nim powtarzają R. Żelewski, op. cit., s. 216; E. Rudzki, op.cit., t. 1, s. 279.

¹¹⁵ M. Duczmał, op. cit., s. 359. Przez cały czas pobytu poza Polską Katarzyna otrzymywała pieniężną subwencję od Zygmunta Augusta, U. Borkowska OSU, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 545. W Wikipedii podano błędnie, że Zygmunt August wypłacał Katarzynie na utrzymanie jej dworu w Linzu 28 tysięcy guldenów rocznie, Wikipedia https://pl.wikipedia.org/wiki/Katarzyna_Habsburżanka

¹¹⁶ W. Pillich, op. cit., s. 189 i nast.

¹¹⁷ M. Kromer, op. cit., s. 112, 147.

się wraz z całym dworem z własnych środków i dochodów, jakie czerpie z tych dóbr, które zgodnie z wolą stanów zapewnił jej król tytułem oprawy i darowizny, kiedy ją poślubił”¹¹⁸. Przechodząc w stan wdowieństwa, królowe obejmowały w użytkowanie dobra oprawne, opuszczały zamek na Wawelu, przenosząc się do dóbr oprawnych.

Wdowa po Władysławie Łokietku, Jadwiga, krótko rezydowała na Wawelu. W 1333 r. Kazimierz, jej syn, powierzył jej rządy namiestnicze w ziemi sądeckiej¹¹⁹. Jadwiga Łokietkówna jako dożywocie wdowie otrzymała ziemię sądecką¹²⁰. Siedzibą jej dworu był Stary Sącz, skąd administrowała dobrami królewskimi¹²¹. Pozycja prawna królowej wdowy w Sądecczyźnie była analogiczna jak jej poprzedniczek – księżnych Kingi i Gryfiny, które dysponowały wieloma uprawnieniami władczymi o charakterze publicznym¹²².

Zabezpieczeniem posagu wniesionego przez Zofię Holszańską były zapisane przez Jagiełłę wiano i posag na ziemiach i powiatach: radomskim, sądeckim, bieckim, nowomiejskim korczyńskim i żarnowieckim, powiększone o ziemię sarnocką i inowrocławską oraz powiat nieszwawski¹²³. Dobra wienno-oprawne, królowa miała po śmierci męża posiadać w formie i sposób, w jakiej dotychczas posiadał to monarcha¹²⁴. Obszerniejszy zapis znajdujemy w dokumencie Kazimierz Jagiellończyka, w którym władca, oprawiając posag swej małżonki Elżbiety Rakuszanki¹²⁵, zapewniał jej na wypadek swojej wcześniejszej śmierci wszelkie prawa, jakie przysługiwały mu i jego przodkom za życia. Podobnie Zygmunt I w intercyzie z 28 kwietnia 1518 r. zapewnił żonie, królowej Bonie, że będzie korzystała z dochodów z dóbr oprawnych „jako własne i zgodnie ze sposobem i zwyczajem

¹¹⁸ Ibidem, s. 147.

¹¹⁹ M. Barański, *Dominium Sądeckie. Od księżęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 128–129.

¹²⁰ O. Balzer, op. cit., 253; K. Pieradzka, *Jadwiga (zm. 1339), królowa Polski, żona Władysława Łokietka*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 10, s. 190.

¹²¹ G. Rutkowska, *Dwór polskich królowych XIV wieku*, [w:] T. Jurek, I. Skierska (red.), *Fontes et Historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*, Poznań 2007, s. 174–175, 179.

¹²² A. Rybicka-Adamska, *Kto redagował dokumenty Jadwigi Łokietkówny*, „Nasza Przyszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce” 1993, 7–9, s. 111.

¹²³ T. Szulc, *Niedynastyczne małżeństwa Jagiellonów i królów elekcyjnych*, [w:] M. Głuszak, D. Wiśniewska-Jóźwiak (red.), *Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu*, Łódź 2016, s. 267–268.

¹²⁴ I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś (wyd.), *Zbiór Dokumentów Małopolskich, cz. 7: Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975, dok. Nr 1961, s. 151.

¹²⁵ „[...] in Dote, et dotalitio dedimus, donavimus, et deputavimus imo damus, donamus, assignamus, deputamus, largimur, concedimus, impertimur per Praesentes, ut illis omnibus praesit, et omnia cum pleno Jure Domini possideat, post nostrum ab hac iuce decessum, eo modo, conditione, et forma, quibus Nos ipsi potimur, et Antecessores nostri, atque Nos potitimus in tempus praesens, nihil penitus excipiendo, iuxta Terrae consuetudinem absque omni nostro Successorum contradictione et impedimento, promittentes pro Nobis, Haeredibusque et Successoribus nostris [...]”, Dogiel, I, dok. X, s. 160.

właściwym królowym polskim do końca swego życia, powinna korzystać w nich ze swoich królewskich praw i nie może być zwolniona ani pozbawiona przez innych królów lub kogokolwiek”¹²⁶ [tłum. własne – T.S.]. Monarcha równocześnie zobowiązał się do odebrania od namiestników, starostów, urzędników królewskich, mieszkańców tych ziem obecnych i przyszłych przysięgi wierności i posłuszeństwa dla królowej i że nikomu innemu tylko jej i urzędnikom królowej, gdyby władca zmarł wcześniej, oddadzą te dobra¹²⁷. Analogiczne zabezpieczenia wдове zamieszczone były w późniejszych umowach małżeńskich zawieranych przez królów polskich¹²⁸.

Królewskie wdowy obejmowały dobra posagowo-wienne w użytkowanie, z których korzystały aż do swojej śmierci, chyba że decyzją męża zostały pozbawione tego prawa (Adelajda heska), bądź na mocy testamentu względnie układów przewidziano inną formę zapewnienia dotychczasowej małżonce źródła utrzymania (Jadwiga żagańska, Katarzyna Habsburżanka).

Królowe wdowy przebywały najczęściej w dobrach oprawnych, tak postępową Zofia Holszańska¹²⁹. Elżbieta Rakuszanka niewiele przebywała w dobrach oprawnych. Ostatnie lata życia spędziła w domu wzniesionym na placu nadanym jej przez syna, Jana Olbrachta, na zamku krakowskim¹³⁰. Helena Iwanówna zostawszy wdową, zamieszkała za zgodą Zygmunta I w Wilnie na Dolnym Zamku, tym niemniej często przebywała w swoich dobrach oprawnych. Źródłowo potwierdzone są jej pobyty w Oniksztach, Bielsku, Stokliszkach (k/Trok), Borsztanach, Brasławiu¹³¹. W 1507 r. następca po Aleksandrze Jagiellończyku nadał królowej wdowie Bielsk z przyległościami, Suraż i Brańsk¹³². Również królowa Bona po śmierci Zygmunta I przeniosła się na Mazowsze¹³³, gdzie kontynuowała ożywioną działalność gospodarczą podnoszącą dochodowość dóbr oprawnych. Podobnie domeną Anny Jagiellonki było Mazowsze.

¹²⁶ W. Pociecha, op. cit., t. 1, s. 275, dok. 6: *Zapis oprawy i darowizny z powodu ślubu królowej Bony przez króla Zygmunta I Kraków 28 IV 1518 r.*

¹²⁷ Ibidem, I, s. 240; ibidem *Zapis oprawy i darowizny z powodu ślubu królowej Bony przez króla Zygmunta I Kraków 28 IV 1518 r.*, dok. 6, s. 274.

¹²⁸ Dogiel, I, dok. XLV, s. 119 (z 1512 r.); XXXIV, s. 194 (z 1543 r.); XLIII, s. 206 (1545); LIII, s. 226 (z 1553 r.); LV, s. 230 (1556 r.); LXXXIV, s. 273–274 (z 1592 r.); XCV, s. 288 (z 1605 r.); XCIX, s. 308 (z 1637 r.); 39/2195 k. 40–44 w: Summariusz Metryki Koronnej księga wpisów MK 184, oprac. J. Dąbrowski, dok. 39/2195 s. 19–20; Dogiel, I, IX, s. 471–472 (z 1645 r.); *Portofolio królowej Maryi Ludwiki...*, wyd. E. Raczyński, t. 1, Poznań 1844, art. 4, s. 39; art. 8, s. 40; Dogiel, I, s. 324 (z 1669 r.).

¹²⁹ B. Czwojdrak, op. cit., s. 69, 75–83, 109, 194.

¹³⁰ J. Garbacz, *Elżbieta Rakuszanka (1436–1505)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 6, s. 254; G. Rutkowska, *Status...*, s. 239.

¹³¹ O. Hedemann, *Historja powiatu brasławskiego*, Wilno 1930, s. 18, 326; K. Strasz, *Aleksander Jagiellończyk w Wilnie i na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno 1933, 16; G. Rutkowska, *Status...*, s. 238.

¹³² A. Winiarska, *Rola Heleny ...*, s. 27, przypis 163; E. Rudzki, op. cit., t. 1, s. 175; M. Duczmał, op. cit., s. 257.

¹³³ „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2, s. 293, s.v. *Bona Sforza d’Aragona (1494–1557)* (autor W. Pałucki).

Wśród urzędników dworu królowych wdów spotykamy podskarbiego. Urzędnikiem takim był Andrzej z Kokorzyna¹³⁴, Stanisław Roj¹³⁵, Sędziwój¹³⁶ którzy występują w otoczeniu Zofii Holszańskiej, jako osoby zajmujące się sprawami majątkowymi królowej. Podobnych urzędników spotykamy na dworach: Elżbiety Rakuszanki¹³⁷. Królowa Bona, a w ślad za nią Anna Jagiellonka korzystały w sprawach finansowych z powołanych przez nie podskarbich. Maria Bogucka pisze, że Bona odkryła talent finansowo-organizacyjny Wojciecha Boguckiego, mianując go podskarbisem, zaś Annę Jagiellonkę wspomagał jej skarbnik Jan Konecki¹³⁸. Podobnie na pomocy zaufanych podskarbich opierała się Ludwika Maria Gonzaga. Funkcję skarbnika jej królewskiej mości pełnili u niej kolejno Karol Franciszek des Essarts, Piotr des Noyers, Gaspard de Tende¹³⁹. Nad sprawami finansowymi Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej, po jej wyjeździe z Rzeczypospolitej czuwała Elżbieta Sieniawska z Lubomirskich¹⁴⁰.

6. Podsumowanie

Za Piastów i Jagiellonów, za życia mężów królów ich małżonki były na utrzymaniu skarbu królewskiego. Wdowy, które po śmierci męża pozostały w Polsce, korzystały z dochodów płynących z dóbr oprawnych. Sytuacja finansowa tych wdów, które opuściły Polskę, powracając do swej ojczyzny, była zblizona. Dysponowały one środkami materialnymi. Jadwiga żagańska przed wyjazdem została spłacona, Bona opuściła Polskę wywożąc olbrzymi majątek, z kolei Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska korzystała z dochodów czerpanych z jej dóbr w Rzeczypospolitej. Wyjątek stanowi wdowa po Michale Korybucie Eleonora Józefa Habsburg, po wyjeździe której sejm nie wyraził zgody na przyznanie jej środków na utrzymanie. Los dwóch żon porzuconych ułożył się inaczej, choć obie opuściły Polskę. W przypadku Adelajdy heskiej mąż pozbawił ją prawa do czerpania dochodów z oprawy, natomiast Katarzynie Habsburżance, w wyniku rokowań, król zaaprobował przyznanie jej corocznej subwencji na utrzymanie.

¹³⁴ B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska...*, s. 100.

¹³⁵ „Polski Słownik Biograficzny”, t. 31, s. 503–504, s.v. *Roj (Roy) Stanisław (zm. 1464)* (autor M. Michalewiczowa).

¹³⁶ B. Czwojdrak, *Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2010, 2(6), s. 171.

¹³⁷ K. Fedorowicz, *Dostojnicy i urzędnicy świeccy województwa krakowskiego w l. 1374–1506*, AKH AU, t. 8, Kraków 1896, s. 252.

¹³⁸ M. Bogucka, *Anna Jagiellonka*, s. 60, 134.

¹³⁹ K. Targosz, *Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi (1646–1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975, s. 81, 88–89.

¹⁴⁰ „Polski Słownik Biograficzny”, t. 36, s. 90–91, s.v. *Sieniawska z Lubomirskich Elżbieta Helena (1669–1729)*, (autor A. K. Link-Lenczewski, B. Popiółek); B. Popiółek, *Zamiana ról...*, s. 178–183, 185, 188–191.

Bibliografia

Źródła

- Bibl. Czartoryskich, Teki Naruszewicza, t. 165.
Diariusz sejmu koronacyjnego Jana III Sobieskiego w 1676 roku, J. Stoliczka (oprac.), Kraków 2019.
Joannis Długosii *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae liber nonus*, Z. Koźłowska-Budkowa (red.), Warszawa 1978.
Jana Długosza *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego* Ks. 9, 1300–1370, J. Garbacik (red.), Warszawa 2009.
Dogiel M., *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. 1, pars 1–2, ed. ..., Vilnae 1758.
Expens dworu królowej polskiej Katarzyny, [AKH, t. 11], E. Kuntze (wyd.), Kraków 1910.
Kochowski W., *Roczników polskich klimakter IV. obejmujący dzieje Polski pod panowaniem króla Michała...*, Lipsk 1853.
Kromer M., *Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urządach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, Olsztyn 1977.
Matricularum Regni Poloniae Summaria, T. Wierzbowski (ed.), pars 1: *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*, Varsoviae MCM.
Kronika Janka z Czarnkowa, J. Żebrowski (tł.), M.D. Kowalski (oprac. tekstu i przypisów), Kraków 2006.
Orzelski Ś., *Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta aż do roku 1576*, Petersburg i Mohilew 1856.
Portofolio królowej Maryi Ludwiki..., E. Raczyński (wyd.), t. 1, Poznań 1844.
Radziwiłł A. S., *Pamiętniki o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, A. Przyboś, R. Żelewski (tł. i oprac.), Warszawa 1980.
Summariusz Metryki Koronnej księga wpisów MK 184 Archiwum Głównego Akt Dawnych, oprac. J. Dąbrowski: <http://www.agad.gov.pl> > inwentarze > 6Sumarius...
- Volumina Constitutionum*, t. 2, volumen 1: 1550–1585, Warszawa 2005.
Volumina Constitutionum, t. 5: 1669–1696, vol. 1: 1669–1676, do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fort, przedmowa W. Uruszczak, Warszawa 2022.
- Wapowski B., *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*, M. Malinowski (tłum. i wyd.), t. 3, Wilno 1848.
Wierzbowski S., *Konnotata wypadków w domu i kraju zaszłych od 1634 do 1689*, wydał J.N. Bobrowicz, J.K. Załuski (oprac.), Lipsk 1858.
Zbiór pamiętników o dawnej Polsce, t. 2, J.U. Niemcewicz (oprac.), Lipsk 1839.
Zbiór Dokumentów Małopolskich, I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś (wyd.), cz. 7: *Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434*, Ossolineum 1975.

Literatura

- Abraham W., *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*, Lwów 1925.
- Balzer O., *Genealogia Piastów*, J. Tęgowski (wstęp), Kraków 2005.
- Balzer O., *O następstwie tronu w Polsce. Studya Historyczno Prawne*, cz. 1: *Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim na tle piastowskiego prawa dziedziczenia*, Kraków 1897.
- Bandtkie-Stężyński J.W., *Prawo prywatne polskie napisane i wykładane przed r. 1830 w b. Warszawskim Aleksandryjskim Uniwersytecie...*, Warszawa 1850.
- Bartoszewicz J., *Anna Jagiellonka*, t. 2, Kraków 1882.
- Bartoszewicz J., *Eleonora Maryja, królowa polska*, „Encyklopedia Powszechna”, t. 8, Warszawa 1861.
- Bartoszewicz J., *Helena Iwanowna*, „Encyklopedia Powszechna”, t. 11, Warszawa 1862.
- Bogucka M., *Anna Jagiellonka*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1994.
- Bogucka M., *Bona Sforza*, Warszawa 1989.
- Borkowska U. OSU, *Małżeństwa Jagiellońskie*, [w:] P. Kras, M. Nodl (red.), *Manželství v pozdním středověku: rituály a obyčaje*, „Colloquia Mediaevalia Pragensia” 2014, t. 14.
- Borkowska U. OSU, *Rachunki królewskie jako źródło poznania praktyk religijnych Jagiellonów*, [w:] U. Borkowska OSU, C. Deptuła, ks. R. Knapiński, Z. Piłat, E. Wiśniewski (red.), *Peregrinatio ad Veritatem. Studia ofiarowane profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, Lublin 2004.
- Burzyński P., *Prawo polskie prywatne napisane i poświęcone pamięci ubiegłych w roku 1864 pięciuset lat istnienia Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 2, cz. 2: *Prawo rodzinne*, cz. 3: *Prawo majątkowe*, Kraków 1871.
- Cynarski S., *Udział kardynała Hozjusza w staraniach dworu królewskiego o odzyskanie spadku po królowej Bonie w latach 1558–1572*, „Studia Warmińskie” 1981, t. 20.
- Czamańska I., *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2017.
- Czwojdrak B., *Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2010, 2(6).
- Czwojdrak B., *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012.
- Dąbkowski P., *Polskie prawo prywatne*, t. 1, Lwów 1910.
- Dąbrowski J., *Ostatnie lata Ludwika Węgierskiego 1370–1382*, Kraków 2009.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009.
- Dubas-Urwanowicz E., *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewskich po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998.
- Dubiecki M., *Dwie królowe. Szkic dziejowy*, „Przegląd Powszechny” 1888, R. 5, t. 20.
- Duczmal M., *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Poznań 1996.

- Dutkiewicz W., *Przypis do stosunków majątkowych między małżonkami podług dawnego prawa mazowieckiego*, Warszawa 1882 (Biblioteka Umiejętności Prawnych t. 4, Miscellanea).
- Dutkiewicz W., *Słowo o stosunkach majątkowych między małżonkami i o prawie zwyczajowym polskim ...*, Warszawa 1877.
- Garbacz J., *Elżbieta Rakuszanka (1436–1505)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 6.
- Grabarczyk T., *Dwór królowej Katarzyny Habsburżanki w Wieluniu (1566)*, [w:] T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak (red.), *Tractu temporis. Ludzie – Regiony – Fakty. Księga dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, Łódź – Wieluń 2018.
- Haus Hessen Biografischen Lexikon*, E.G. Franz (hgg), Darmstadt 2012.
- Hausdorf G.P.A., *Die Piasten Schlesiens*, Breslau 1933.
- Hedemann O., *Historja powiatu brasławskiego*, Wilno 1930.
- Hergemöller B.-U., *Der Abschluss der „Goldenen Bulle” zu Metz 1356/57*, [w:] F. B. Fahlbusch und P. Jochanek (Hrsg.), *Studia Luxemburgensia Festschrift Heinz Stoob zum 70. Geburtstag*, Warendorf 1989.
- Jadwiga (zm. 1390), *królowa Polski trzecia żona Kazimierza Wielkiego*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 10.
- Januszek-Sieradzka A., *Trzy żony króla Zygmunta Augusta. Bezdzietność ostatniego Jagiellona a unia polsko-litewska w Lublinie w 1569 roku*, [w:] S. Nabywaniec, B. Lorens, S. Zabraniak (red.), *Unia Lubelska i jej dziedzictwo*, Rzeszów 2021.
- Jasiński K., *Małżeństwa i koligacje polityczne Kazimierza Wielkiego*, „Studia Źródłoznawcze” 1990, t. 32–33.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, M. Górny (wyd.), Poznań – Wrocław 2001.
- Kamecka-Skrajna M., *Królowa Eleonora Maria Józefa Wiśniowiecka (1653–1697)*, Toruń 2007.
- Karabowicz A., *Prawodawstwo sejmowe i królewskie za panowania Stefana Batorego (1576–1586)*, Warszawa 2022.
- Kersten A., *Maria Kazimiera de la Grange d’Arquien*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 19.
- Kochanowski J.W., *Kazimierz Wielki. Zarys żywota i panowania*, Warszawa 1899.
- Kocowski B., *Helena (1476–1513), żona Aleksandra Jagiellończyka*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 9.
- Koczerska M., *Królowa Zofia Holszańska – jej osobowość i rola polityczna*, [w:] W. Zawitkowska (red.), *Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Średniowiecze i czasy nowożytne*, Rzeszów 2010.
- Koczerska M., *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975.
- Kolankowski W., *Dzieje Polski Nowożytnej*, t. 1, Warszawa 1986.

- Komaszyński M., *Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska, królowa Polski 1641–1716*, Kraków 1983.
- Komaszyński M., *Zamek w Blois – ostatnia rezydencja Marii Kazimierzy Sobieskiej (1714–1716)*, „Przegląd Historyczny” 1978, t. 69, z. 2.
- Koneczny F., *Dzieje Rosji*, t. 3: *Schyłek Iwana III 1492–1505*, Komorów 2003.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Z ostatnich lat Kazimierza Wielkiego*, „Małopolskie Studia Historyczne” 1964, R. 6, z. 3–4.
- Lesiński B., *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956.
- Libiszowska Z., *Ludwika Maria Gonzaga*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 18.
- Lichnowsky E.M., *Geschichte des Hauses Habsburg von den ..., Th. 6: Von Herzog Friedrichs Wahl zum römischen König bis zu König Ladislaus Tode*, Schaumburg und Compagne, Wien 1842.
- Link-Lenczewski A.K., Popiołek B., *Sieniawska z Lubomirskich Elżbieta Helena (1669–1729)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 36.
- Maciejowski W.A., *Pogląd na stosunki majątkowe małżonków według dawnego prawa polskiego powiślickiego...*, „Roczniki Ces.-Król. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego” 1864, Poczet trzeci, t. 9 (t. 32).
- Marchwińska A., *Uroczystości zaślubin Zygmunta Augusta i Katarzyny Habsburżanki (1553)*, [w:] Z. Zyglewski (red.), *Polska w kręgu polityki, kultury i gospodarki europejskiej. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. Maksymiliana Grzegorza*, Bydgoszcz 2007.
- Matwijowski K., *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1976.
- Pałucki W., *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej w XVI i w pierwszej połowie XVII w.*, Wrocław 1974.
- Piastowie* *Leksykon biograficzny*, S. Szczur, K. Ożóg (red.), Kraków 1999.
- Piber-Zbieranowska M., *Liw jako oprawa (wdowia) księżnych mazowieckich i teren ich działalności*, [w:] *Materiały sesji archiwalno-historycznej Dzieje Ziemi Liwskiej i powiatu węgrowskiego 2003 r.*, „Rocznik Liwski” 2006, t. 1.
- Pieradzka K., *Jadwiga (zm. 1339), królowa Polski, żona Władysława Łokietka*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 10.
- Pietrzak J., *Rzymski dwór Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej w latach 1699–1714 w świetle metrykaliów i danych źródłowo-bibliograficznych*, [w:] B. Popiołek, A. Penkała-Jastrzębska, K. Pyzeł (red.), *Dwór kobiety w Rzeczypospolitej XVII i XVIII wieku*, Kraków 2021.
- Pillich W., *Königin Katharina von Polen in Linz*, „Historisches Jahrbuch der Stadt Linz” 1966.
- Piawski K., *Eleonora Maria Józefa (1653–1697)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 6.
- Pociecha Wł., *Bona Sforza d'Aragona*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2.
- Pociecha Wł., *Królowa Bona (1494–1557)*, seria: „Czasy i Ludzie Odrodzenia”, t. 1, Poznań 1949.

- Polak W., *O dobro wspólne i egzekucję praw. Sejm 1565 roku w Piotrkowie*, Toruń 2004.
- Popiołek B., *Królowa baz korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (ok. 1669-1729)*, Kraków 1996.
- Popiołek B., *Zamiana ról – królowa Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska i Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska, kasztelanowa krakowska*, [w:] A. Kalinowska, P. Tyska (red.), *Maria Kazimiera Sobieska (1641–1716). W kręgu rodziny, polityki i kultury*, „Studia i Materiały” 2015, t. 6.
- Przeździecki A., *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich*, t. 5, Kraków 1878.
- Przyboś A., *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków-Wrocław 1984.
- Quatrini F., *Eleonora d'Austria, Maria Anna d'Asburgo-Spagna e Maria Ludovica Gonzaga Nevers: tre regine in viaggio nell'Europa moderna*, Università degli Studi della Tuscia Dipartimento di scienze umanistiche della comunicazione e del turismo, Dottorato ..., Coordinatore: Prof. Gaetano Platani, https://dspace.unitus.it/bitstream/fquatrini_tesid PDF; https://dspace-unitus-it.translate.google/bitstream/2067/2542/1/fquatrini_tesid.pdf?_x_tr_sl=it&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc
- Quirini-Popławska D., *Działalność Sebastiana Montelupiego w Krakowie w drugiej połowie XVI wieku*, Kraków 1980.
- Roman S., *Stanowisko majątkowe wdowy w średniowiecznym prawie polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1953, t. 5.
- Rudzki E., *Polskie Królowe*, t. 1: *Żony Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 1985.
- Rudzki E., *Polskie Królowe*, t. 2: *Żony królów elekcyjnych*, Warszawa 1987.
- Rutkowska G., *Dwór polskich królowych XIV wieku*, [w:] T. Jurek, I. Skierska (red.), *Fontes et Historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*, Warszawa 2007.
- Rutkowska G., *Status wdów po królach polskich z dynastii Jagiellonów*, [w:] B. Czwojdrak, A.A. Kluczek (red.), *Kobiety i władza w czasach dawnych*, Katowice 2015.
- Rybicka-Adamska A., *Kto redagował dokumenty Jadwigi Łokietkówny*, „Nasza Przyszłość Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce” 1993, nr 7–9.
- Rzońca J., *Ceremoniał zaślubin i koronacji Bony Sforzy*, [w:] H. Suchojad (red.), *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, Warszawa 2001.
- Semkowicz A., *Adelajda, Krystyna i Jadwiga, żony Kazimierza Wielkiego*, „Kwartalnik Historyczny” 1898, R. 12, z. 3.
- Sikora F., *Uroczystości koronacyjne królowej Zofii w 1424 r.*, [w:] S. Bylina, R. Kiersnowski, S.K. Kuczyński, H. Samsonowicz, J. Szymański, H. Zaremska (red.), *Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, Warszawa 2000.

- Sobociński W., *Historia rządów opiekuńczych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1949, t. 2.
- Strasz K., *Aleksander Jagiellończyk w Wilnie i na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno 1933.
- Stulgis M., *Losy sióstr Habsburżanek Katarzyny, Barbary i Joanny po śmierci ojca, cesarza Ferdynanda I w świetle korespondencji rodzinnej*, „Białostockie Teki Historyczne” 2015, t. 13/2015.
- Sucheni-Grabowska A., *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce (1504–1548)*, Warszawa 2007.
- Sucheni-Grabowska A., *Zu den Beziehungen zwischen den Jagiellonen und den Habsburgern. Katharina von Österreich, die dritte Gemahlin des Königs Sigismund August. Ein Forschungsbeitrag*, „Historisches Jahrbuch der Stadt Linz” 1979.
- Sucheni-Grabowska A., *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski (1520–1562)*, Warszawa 1996.
- Szulc T., *Niedynastyczne małżeństwa Jagiellonów i królów elekcyjnych*, [w:] M. Głuszak, D. Wiśniewska-Jóźwiak (red.), *Nil nisi veritas Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu*, Łódź 2016.
- Szulc T., *Oprawa posagu królowych w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. 94.
- Szulc T., *Posag królowych w świetle umów małżeńskich królów polskich z XV–XVII w.*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2019, t. 22.
- Szulc T., *Status prawnomajtkowy Ludwika Marii de Gonzaga w świetle intercyz małżeńskich z roku 1645 i 1649*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. 96.
- Śliwiński J., *Kazimierz Wielki i kobiety w polityce*, Olsztyn 1994.
- Śliwiński J., *Mariaże Kazimierza Wielkiego. Studium z zakresu obyczajowości i etyki dworu królewskiego w Polsce XIV wieku*, Olsztyn 1987.
- Śliwiński J., *Powiązania dynastyczne Kazimierza Wielkiego a sukcesja tronu w Polsce*, Olsztyn 2000.
- Świeżawski A., *Zakres władzy książąt wydzielonych i wdów książęcych na Mazowszu*, *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica* 1981, 2.
- Targosz K., *Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi (1646–1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.
- Teterycz-Puzio A., *Kilka uwag o działalności politycznej księżnych krakowskich w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Res Historica” 2008, 26.
- Teterycz-Puzio A., *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów koniec XII w. – początek XIV w.*, Kraków 2014.
- Ujma M., *Latyfundium Jana Sobieskiego 1552–1696*, Opole 2005.
- Wdowiszewski Z., *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków 2005.
- Winiarska A., *Kłoczko Wojciech Janowicz h. Ogończyk*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 13.

- Winiarska A., *Rola Heleny Rurykowiczówny w świetle stosunków litewsko-moskiewskich na przełomie XV i XVI w.*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1968, z. 32: „Prace Historyczne”, t. 4.
- Winiarz A., *Polskie prawo majątkowe małżeńskie w wiekach średnich*, „RAU WHF”, Serya II, T. XII, Kraków 1899.
- Woliński J., *Toruński azyl Eleonory Wiśniowieckiej 1674–1675*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1953, t. 19, z. 1–4.
- Wójcik Z., *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław 1997.
- Wyrozumski J., *Kazimierz Wielki*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982.
- Zdrenka J., *Kasimir der Grosse, König von Polen, und seine Ehe mit Adelheid. Landgräfin von Hessen, im Lichte der Marburger Urkunden*, „Zeitschrift fuer Ostforschung Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa” 1989, Bd. 38, Heft 2.
- Żelewski R., *Katarzyna Austriaczka*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 12.

The financial status of royal widows and abandoned royal wives (14th–18th centuries)

Abstract

The institution of binding as material security for the wife in the event of her husband's earlier death also proved effective in the practice of royal marriages. The queen dowager, upon the death of her husband, would come into possession of the abbot's estate, from which she would draw income for her and her court's upkeep for life. This principle also applied to widows who decided to leave Poland. This was the case Bona Sforza and Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska. Jadwiga Żagańska, before leaving, was repaid. The material position of wives abandoned by their king's husband differed from that of widows. Adelaide of Hesse was deprived by Casimir the Great of the right to collect income from bound estates. On the other hand, Eleonora Józefa of Habsburg, who did not come into possession of the bound estates, the parliament did not enact a subsidy for her maintenance as a widow.

Keywords: queen's widow, abandoned royal wife, remarriage, dower-setting, treasurer of the queen dowager.